

محکومان سابقه دار

و

چگونگی اصلاح و تربیت آنان

نصراله اسدی غلاصی

کارشناس ارشد خدمات اجتماعی

مقدمه و بیان مساله

گرچه بشر همواره در دفاع از حقوق، آزادی، جان و مال خویش، متخلف و متجاوز را به شکل‌های مختلف به کیفر رسانده و جامعه نیز در طول تاریخ برای حفظ نظم، آرامش و امنیت، ارباب دیگران و تنبیه مجرم یا مجازات، واکنش نشان داده است، اما توانسته از بزهکاری پیشگیری کند (دانش ۱۳۶۸)

با توجه به اینکه در عصر حاضر، زندان به عنوان جایگزین مجازات در روش‌های کیفری جای گرفته است، آثار آن به عنوان بازداری برخی افراد جامعه از ارتکاب جرم و یا اصلاح مجرمان همواره مورد سؤال بوده است. از جمله آثار زندان بر زندانی، تاثیر عمیقی است که این پدیده بر روح و روان وی بر جای می‌گذارد، زیرا منتقل کردن فرد به زندان، فقط یک انتقال مکانی نیست، فرد با ورود به زندان از یک وضعیت اجتماعی معین که در آن پایگاه و نقش خاصی که در میان اعضای جامعه برخوردار بوده و از ارزش‌های ویژه‌ای حمایت و دنباله‌روی کرده است، به وضعیت اجتماعی دیگری پای می‌گذارد که بسیاری از آن تصورات و ارزش‌ها را از دست می‌دهد، زیرا شخصیت گذشته در محیط جدید کارکرد ندارد، از این رو می‌باید به دنبال هویت جدیدی باشد که با این موقعیت و وضعیت سازگار باشد. بخشی از این هویت از طریق برجستگی که جامعه بر وی می‌زند شکل می‌گیرد و بقیه آن در رابطه‌ی با دیگرانی که پس از این با آنان (زندانیان و زندانبانان) به سر خواهد برد به دست می‌آورد. (بیرشک، ۱۳۷۹)

آنچه که در این نوشتار می‌آید در واقع تلاشی برای پاسخگویی منظم و منطقی به سؤال یا سؤال‌هایی است که با توجه به ارتباط تجربی کار در زندان همواره نگارنده را به فکر و داشته است

سئوالاتی از این قبیل که آیا زندان به تنهایی بر اصلاح مجرمان و جلوگیری از ارتکاب مجدد جرایم افراد تاثیر بسزایی دارد؟ جدا از آمادگی جامعه‌ی بیرونی آیا، زندان توانسته است در پیشگیری از جرایم مجدد افراد زندانی تاثیرگذار باشد. و یا اینکه اگر توانسته نقش به نسبه مهمی در تحقق اصلاح و تربیت مجرمان ایفا کند، دلیل یا دلایل اصلی وجود زندانیان سابقه‌دار چیست؟

با وجود این با توجه به اینکه همواره شاهد حضور زندانیان با سابقه در زندان‌های کشور هستیم آیا این موضوع برمی‌گردد به عوامل زندان؟ البته پاسخگویی به این سؤال به طور قطعی مثبت نخواهد بود زیرا همانطور که بررسی‌ها به صراحت نشان می‌دهند بیشتر علل و عوامل موثر در جرایم به عوامل اجتماعی برمی‌گردد لذا به منظور پیشگیری و مهار جرایم آماده‌سازی اجتماع به منظور ایجاد فضای سالم بسیار مهم می‌باشد، اما، آنچه که در این مقاله سعی شده است به آن توجه شود بررسی علل و عوامل رسایی و نارسایی آثار مثبت زندان در زندانیان سابقه‌دار می‌باشد. همچنین در پایان سعی می‌شود با جمع‌بندی‌ای که از پژوهش‌های مختلف صورت می‌گیرد راهکارهای موثر در اصلاح و تربیت مجرمان با سابقه ذکر شود.

محکومان با سابقه

هنگامی که یک فرد پس از ارتکاب عمل مجرمانه به زندان سپرده می‌شود و به عنوان زندانی شناخته می‌شود فرصتی است مناسب تا با تمهیدها و پیش گرفتن راه‌های اصلاحی تلاش لازم در بازسازی و بازپروری هویت اجتماعی شخص برداشته شود زیرا، شخص زندانی از بدو ورود به زندان دارای مشکل است هر چند در

ابتدای برخورد با آنان چنین به نظر نمی‌رسد، اما، پس از کند و کاوها و بررسی مشکلاتی چون اختلاف با همسر و فرزندان آشنایان و دوستان، ضعف شدید مالی، نداشتن سود کافی، طلاق وجدایی، بیکاری و ... کشف می‌شود.

امروزه از جمله مشکلات جوامع بشری، وجود افراد سابقه‌دار یا به عبارتی افرادی است که عادت به ارتکاب جرم دارند چون در پیدایش رفتار انسان عواملی چون وراثت، محیط و اراده‌ی انسان موثر می‌باشند، لذا به نظر می‌رسد به منظور بررسی عادت به جرم در میان انسان‌ها می‌باید به عوامل مذکور پرداخت.

هر فردی به طور معمول قبل از این که مرتکب جرمی شود دارای وضعیت و حالتی است که در اصطلاح روان‌پزشکی به آن حالت خطرناک و ناسازگار گفته می‌شود و این وضع غیرعادی در طول مدت کم و بیش طولانی به وجود آمده و تشدید شده است و سرانجام با برخوردها و ترکیب با علل و عوامل دیگری به مرحله‌ی حاد و ارتکاب جرم رسیده است.

پروفیسور (فری) پس از مطالعات فراوان در زمینه علل و عوامل موثر در بزهکاری این گونه افراد را به ۵ دسته زیر تقسیم کرده است:

- ۱- مجرمان که از نظر عقلی و روانی دارای نقایصی هستند.
- ۲- مجرمان مادرزادی که از نظر جسمانی علایم مشخصی دارند. به خصوص از نظر روانی دارای اختلال‌ها و اختصاص‌هایی هستند.
- ۳- مجرمان حرفه‌ای که بدون داشتن نقص و بی‌تعادلی روانی و بدون این که دارای زمینه‌های فطری برای ارتکاب جرم باشند، تحت تاثیر عوامل اجتماعی به بزهکاری روی آورده‌اند و به تدریج به آن عادت می‌کنند و خوی می‌گیرند که به اصطلاح محکومان یا مجرمان سابقه‌دار تلقی می‌شوند.
- ۴- مجرمان عاطفی که تحت تاثیر عواطف و احساسات شدید خود قرار دارند و بر اثر عشق یا خشم و حسادت و تمسخر بدون تفکر و به طور غیرارادی مرتکب جرم می‌شوند.
- ۵- دسته‌ای نیز از کرده‌ی خود پشیمان می‌شوند و به جرم و خطاهای خود اعتراف می‌کنند.

پرداختن به راه‌حل‌ها و روش‌های اجرایی در برخورد اصلاحی و تادیبی نسبت به زندانیان سابقه‌دار در ابتدای امر مستلزم شناخت و تعیین جایگاه سابقه‌داران در زندان است.

در یک بیان ساده، زندانی سابقه‌دار شخص محبوس است که تحت تاثیر تجارب بزهکارانه، به طور مکرر محبوس گشته و وضعیت وی به گونه‌ای است که به سبب اقدام‌های بزهکارانه مکرر، افکار عمومی جامعه او را بزهکار حرفه‌ای تلقی می‌نماید. به همین ترتیب حتی در دوران تحمل کیفر به علت همان سوابق از او به عنوان محبوس حرفه‌ای استنباط می‌شود.

همواره محیط خاص زندان و رفتار خاص محکومان سابقه‌دار دارای روابط و آثار متقابل می‌باشند، به طوری که، از یک طرف وقتی یک زندانی از تب و تاب ابتدای ورود به زندان بیرون آمد، در صدد کشف راه‌هایی بر می‌آید تا منجر به سازگاری و ایجاد محیط امن روانی برای فرد شود.

به این ترتیب محیط زندان به صورت مقطعی مجرم را انسانی‌سازی پذیر، منعطف، مسئولیت‌پذیر جلوه‌گر می‌نماید، اما، از آنجا که این خصوصیات و ویژگی‌ها با توجه به اوضاع و خصوصیات زندان از افراد مشاهده می‌شود، حالت واقعی و درونی ندارند و لذا، فرد پس از پایان دوران محکومیت با انگیزه‌های جدید برای ارتکاب جرم دست به عمل خواهد زد.

از طرف دیگر با توجه به این که همواره در زندان گروه یا گروه‌هایی از زندانیان سابقه‌دار شکل می‌گیرند به طور مثال در زندان مرکزی مشهد گروه شاخ‌داران به زندانیانی اطلاق می‌شود که در زندان عادت به انجام کارهای خلاف دارند و به طور معمول به زورگویی و بی‌بندوباری و رعایت نکردن قوانین و مقررات و باج‌گیری و انواع و اقسام کارهای خلاف مقررات زندان مبادرت می‌ورزند (شمس - ۱۳۸۲)

نظریه‌های مرتبط با موضوع

با بررسی‌های به عمل آمده به ویژه در حوزه‌ی روان‌شناسی اجتماعی مشخص شد که برخی از جامعه‌شناسان به طور مستقیم یا غیرمستقیم به موضوع مذکور پرداخته‌اند که در پی نمونه‌هایی از نظریه‌های موجود که درباره‌ی دلایل تکرار جرم توسط افراد که بیشتر از دید تاثیر کلان و جامعه بر فرد می‌باشد خواهد آمد:

■ نظریه تعهد و علقه‌های اجتماعی / تعهد ارزش‌ها و هنجارهای

هوارد بکر و تالکوت باستر

از این دیدگاه، اشخاص بهنجار مجموع منافع خود را در احترام گذاردن به قانون کیفری برای از دست ندادن استفاده از مزایای زندگی اجتماعی می‌بینند و همین نکته یعنی تعهد نسبت به جامعه‌ای که زندگی در آن برای آنان متضمن منافع است مانع از ارتکاب بزه می‌شود.

بنابراین جرم از افرادی سر می‌زند که از روابط اجتماعی کافی با جامعه قراردادی برخوردار نیستند و در نتیجه آزادند که تسلیم سلیقه‌های خود شوند و یا این که با وجود پذیرش تعهد به قانون، با وجود این با توجیه‌هایی درباره‌ی نقض قانون کیفری، اثر بازدارنده‌های ناشی از تعهد زندگی اجتماعی را خنثی می‌سازند، لذا اگر برخی علقه‌های اجتماعی نمی‌بود، گرایشی به رعایت قوانین وجود نمی‌داشت و افراد ملزم به احترام به آنان نمی‌شدند (غلامعباس توسلی ۱۳۶۹).

■ **نظریه از خودبیگانگی اجتماعی، دوایت دین و رابرت بلاتر**
از این دیدگاه، از خودبیگانگی وضعیتی است که فرد یا گروه، خود را در آن می‌یابد و آن بر اثر شکست در فرآیند اجتماعی شدن، توفیق نیافتن در همانند سازی خود با نمونه‌های معتبر اجتماعی و جذب نکردن ارزش‌های فرهنگ عمومی گروه در خود است.

بدینسان از خودبیگانگی اجتماعی، فرد یا گروه را در انزوای روانی دربارهی محیط خود و روابط اجتماعی قرار می‌دهد که از ویژگی‌های آن بی‌اعتباری اجتماعی و فقدان سلامت و صحت روانی، احساس بی‌هویتی و یوچی و از خودبیزاری و گرایش به ناهنجاری و کج‌رفتاری اجتماعی است (شرمن وود، از کیا، ۱۳۶۶)

■ **نظریه برچسب یا واکنش اجتماعی هوارد بکر، لیموت و گافمن**
از این دیدگاه، آنچه که جالب و در پدیده‌ی انحراف پر معنی است، به هیچ وجه عمل انحرافی نیست، بلکه فرآیندهایی است که بر اثر آن‌ها جامعه بر چسب منحرف به بعضی افراد می‌زند و نحوه‌ی واکنش‌های این افراد در مقابل این برچسب‌ها باطل می‌باشد.

لذا تعامل، انعقاد رابطه‌ای است بین افرادی که مرتکب عمل انحرافی شده‌اند با اشخاص، گروه‌ها یا نهادهای رسمی (پلیس، دادگاه) که در برابر این رفتارها واکنش نشان می‌دهند و شخصیت این افراد را بر حسب نقش جدید به گونه‌ای (انحراف) از نو سازمان می‌دهند که متناسب با وجود اختصاصی آنان باشد. در واقع طی این فرآیند به مفهوم تصویر از خود فرد کجرو لطمه وارد شده و فرد شخصیتی متفاوت از کسی که قرار بود بوده باشد پیدا می‌کند. (زرزپیکا، ترجمه علی حسین نجفی‌ابرنادآبادی، ۱۳۷۰)

با توجه به نظریه‌های مذکور ارتباط موضوع به صراحت مشخص می‌شود به طوری که با بررسی نظریه‌ی اول این دلیل به دست خواهد آمد که در واقع تکرار جرم پس از آزادی به وسیله‌ی زندانیان سابقه‌دار، لطمه خوردن بر تعهدها و علقه‌های باقیمانده‌ی افرادی است که برای مرتبه‌های اول وارد زندان شده‌اند. همچنین مجرمان محبوس شده با توجه به وجهه‌های منفی زندان، بر چسب منحرف و خلاقکار را از جامعه می‌پذیرند و در واقع واکنش‌های منفی اجتماع نسبت به مجرمانی که از زندان آزاد شده‌اند موجب می‌شود که شخصیت این افراد به گونه‌ای منحرف درونی شود.

نتیجه‌ی پژوهش‌های مرتبط

با توجه به اجرای یکی از پژوهش‌های صورت‌گرفته در سازمان زندان‌ها با عنوان بررسی رابطه‌ی طولانی شدن مدت زندان با ویژگی‌های روانی و شخصیتی زندانیان (رابطه‌ی نوع جرایم با

ویژگی‌های شخصیتی) نتیجه‌ها حاکی از آن بوده است که شاخص مسئولیت، در زندانیان تحت تاثیر دوره‌های مختلف اقامت در زندان تضعیف شده است و شاخص‌های اجتماعی شدن، خویش‌داری، مدارا، احساس سلامتی در هر دو طبقه تحصیلی متوسط و عالی افت می‌کنند.

همچنین یافته‌های طرح پژوهشی اثر زندان بر زندانی به طوری کلی نشان می‌دهد که ایجاد هم‌نوایی با جامعه، خانواده و برخورداری از یک خودپنداره مثبت دست کم در محدوده‌ی زمانی مورد مطالعه با عامل‌های گوناگون فردی و اجتماعی مرتبط است که با شیوه‌های مدیریت واحد (یکسان برای همه) نمی‌توان به هدف‌های مذکور دست یافت و یک مدیریت موثر باید به مجموعه‌ی این عامل‌ها توجه کند. لذا در خصوص اصلاح و تربیت زندانیان باید اذعان کرد که، شیوه‌های یکسان برای کاهش آسیب‌ها و گرایش‌های انحرافی در میان زندانیان دارای سوابق مختلف و متنوع شیوه‌های درستی نخواهد بود.

شیوه‌های برخورد اصلاحی و تادیبی با زندانیان سابقه‌دار

برای اینکه با زندانی سابقه‌دار برخورد متناسب با هدف‌های اصلاحی سازمان زندان‌ها و همچنین با توجه به مشکلات سابقه‌دارها و نفس سابقه داشتن برخوردی مناسب داشته باشیم نیازمند تمهیداتی چون جداسازی کلیه‌ی سابقه‌داران از محبوسان نخستین سابقه هستیم. به همین خاطر به شرح این مهم پرداخته و مزیت‌های اصلاحی آن را برمی‌شماریم.

۱- چنانچه زندانیان سابقه‌دار را از محبوسان نخستین سابقه جدا کنیم به اولین اصل تعیین جایگاه مناسب هر فرد از اجتماع که تامین‌کننده عدالت اجتماعی است دسترسی یافته و آن را محقق می‌سازیم.

۲- جداسازی محبوسان نخستین سابقه، از سابقه‌دارها موجب می‌شود که گروه نخستین هیچگاه تحت القائات و نفوذ آنان که در اثر کسب تجربه‌های سوء حرفه‌ای بودن در مراحل تحمل کیفر حاصل شده است، واقع نشوند.

۳- پیوسته محبوسان سابقه‌دار از نوعی نفوذ و اعتبار تحمیلی در بین زندانیان دیگر برخوردارند که، باعث می‌شود امتیازهای اصلی را احراز کنند. یعنی فقدان مسئولیت در اجرای امور شخصی خود و واگذاری آنان به زندانیان فقیرتر و کم‌سابقه را شامل می‌شود. ناگفته پیداست که این کسب امتیاز با هدف‌ها و سیاست‌های اصلاحی و تادیبی زندان‌ها در تضاد است و از این طریق فقط انتظارات و خواسته‌های صرف سابقه‌دارها تامین می‌شود.

۴- چنانچه محبوسان بدون سابقه و به دور از انگیزه‌های بزهکارانه مثل کسی که (قتل غیرعمد ناشی از تصادف) مرتکب

شده است که فقط از بد حادثه به زندان آمده و از قضا خواسته باشد که از نظر مذهبی و اخلاقی منشای اثری مثبتی بر سایر محبوسان باشد ممکن است زندانی سابقه‌داری به خاطر نظرات سوء خود در کار دخالت کند و در اجرای اقدام‌های اصلاحی او خللی وارد آورد.

۵. به طور معمول زندانی‌ای که سابقه ندارد برای روبرو شدن با مسایل قضایی خود در اعزام به مراجع قضایی ذریبط نیازمند آماده‌سازی خویش با برخوردی واقع‌بینانه و راه‌گشا می‌باشد و اما تحت شرایط همزیستی با سابقه‌دارها و تحمیل نظر آنان در ارایه طریق ولو به صورت خیرخواهانه اما دور از واقع‌بینی موجبات پدید آمدن مشکلات عدیده و نیز تغییر نظر مثبت زندانی نخستین سابقه، نسبت به قوانین و مراجع آن را فراهم می‌سازد.

۶. هرگاه زندانیان نخستین سابقه در یک اندرزگاه گرد آیند، اعمال مدیریت برای مسئول این اندرزگاه به طور یکسان و با فراغ خاطر صورت می‌پذیرد. به همین صورت در این اندرزگاه اعمال سیاست‌های اصلاحی و تادیبی از طرف مسئول آن به طور هماهنگ و به میزان مطلوب کاری صورت خواهد گرفت.

طرز رفتار با سابقه‌داران نگهداری شده در یک اندرزگاه

حال با توجه به مواردی که در بالا اشاره شد و بررسی وضعیت زندان نسبت به هر کدام از زندانیان سابقه‌دار و نخستین سابقه به مزایای نگهداری سابقه‌دارها در یک اندرزگاه می‌پردازیم:

۱. به طور معمول مجرمان سابقه‌دار خصوصیات شخصیتی را دارا می‌باشند که آن را به ضد اجتماعی و سایکوپات تعبیر می‌کنند که با ویژگی‌هایی چون مخالفت با ارزش‌ها و معیارهای اجتماعی، ستیزه‌جویی با آن مظاهر، کمرنگ بودن وجدان اخلاقی تا حد بی‌وجدانی، شرارت، بی‌توجهی به مسئولیت، دروغ‌گویی و پشت‌هماندازی و صفاتی نظایر آن‌ها، از خود نشان می‌دهند برخورد با این افراد اصولاً شیوه یکسان و هماهنگی را از بابت اعمال روش‌های اصلاحی و تادیبی می‌طلبد. اعمال این شیوه‌ها می‌تواند متناسب با وضعیت روانی آنان صورت بگیرد. بدین منظور اجرای فعالیت‌های مددکاری فردی و گروهی و مشاوره فردی و روان‌درمانی گروهی که در جای خودش قابل طرح می‌باشد تحت این موقعیت‌ها توصیه می‌شود.

۲. چون سابقه‌دارها از یک سو خصوصیات مشترکی چون طرز تلقی یکسان به زندان و زندانی، ایجاد محیط رقابت، مراقبت کردن از خود و دیگران، علایق و انگیزه‌های یکسان، شیوه‌های ارتباطی تا حدودی مشابه با محیط، زیرکی و سیاست داشتن دارند و از سوی دیگر خصوصیات هم‌چون فرصت‌طلبی، مسئولیت‌پذیری در حد مثبت، اعمال رهبری و مدیریت، منفعت‌طلبی و خودخواهی برخوردارند، چنانچه همگی آنان در

یک مجموعه گرد هم آیند، فضای پویا و فعالی در اندرزگاه‌ها به وجود خواهد آمد.

با بودن این موقعیت‌ها وضع اعمال مدیریت و سیاست اصلاحی و تادیبی آنان با سهولت اجرا می‌شود و تحت نظارت قرار می‌گیرد و اینکه اگر در حد امکان در جهت تنبیه هدایت شوند چندان دور از ذهن نخواهد بود.

۳. با فراهم آوردن تجمعی از مجرمان سابقه‌دار در یک اندرزگاه، تنها چیزی که از دست داده می‌شود تأثیرات مخربی است که بر روی محبوسان نخستین سابقه اعمال شده است، و از این لحاظ موهبتی را نصیب خواهیم برد و نیز آنچه را که به دست خواهیم آورد در راستای هدف‌های تاملینی و تربیتی زندان‌ها خواهد بود. حال با توجه به مطالب گفته‌شده و با عنایت به اینکه شیوه‌های برخورد اصلاحی و تربیتی مسئولان زندان‌ها نسبت به زندانیان سابقه‌دار چه تفکرهایی می‌تواند باشد، بررسی‌های کارشناسانه مستمری لازم است تا از این طریق پیشنهاد آن قابل طرح باشد. لیکن راه‌های کاهش آسیب، ذیلاً پیشنهاد می‌شود:

● الف) قبل از ورود به زندان

۱. قبل از ورود این افراد به زندان‌ها از طریق حمایت‌های خاص به مشکلات روحی، روانی و جسمانی اینگونه افراد رسیدگی شود.
۲. تهیه‌ی شناسنامه‌ی مخصوص برای مراقبت افراد سابقه‌دار و تحت مراقبت و نظارت شدید قرار دادن آنان از طریق مبادی ذریبط
۳. ایجاد اشتغال، حتی به صورت کار اجباری به منظور امرار معاش و تامین هزینه‌ی زندگی
۴. نگهداری در شهرک‌ها و اردوگاه‌های خاص با تدابیر ویژه
۵. تهیه قانون مدون و جامع در خصوص این افراد

● ب) بعد از ورود به زندان

۱. نظارت و مراقبت ویژه
۲. استفاده از مددکاران خبره و مجرب
۳. استفاده از ابزار تشویق و تنبیه
۴. استفاده از امکانات علمی و فرهنگی و ورزشی مناسب
۵. استفاده از روان‌شناسان و روان‌پزشکان خبره به صورت

روزمره

۶. طبقه‌بندی این گونه مجرمان در زندان‌های خاص
۷. لغو برخی از امتیازها در مقایسه با سایرین
۸. اعمال کار و برخی تکالیف اجباری

۹. توسعه «طرح روان‌درمانی و اصلاح مجرمان» که به تازگی در تعدادی از استان‌ها به اجرا در آمده و دارای آثار مثبت و کارساز در زمینه‌ی اصلاح مجرمان و پیشگیری از ورود مجدد آنان به زندان بوده است.